

ШЫН

БОЛУШКУННАР, ФАКТЫЛАР, МЕДЭЭЛЕР

ОРУЛГАЛЫГ, КАРЫЛГАЛЫГ АЖЫЛ-АГЫЛАР

1994 чылдың түңнелери дараазында чылда үнөр. Бичаарга 1993 чылда карылгалыг болгаш орулгалыг болган көдөз ажыл-агый бүдүрүлгелерин дугайында медээлерин республиканың статистика өргөлдө чоктаа чаа бистиң редакцияга берген.

Албанын ол тускай медээ дүренини чарыдалы, шүдөзүн эзуугар аларга, республика колхозтарда, совхозтарда кага артык чылдын 93 көдөз ажыл-агый бүдүрүлгелерин турган. Оларнын иштинде колхозтар 2, совхозтар—68, коллективтик бүдүрүлгелер—23. Бо саннар 1994 чылда барык өскөрүлгөзүн демдегээр херек. Республикада көдөз ажыл-агыйнын ол бүгү бүдүрүлгелерин эң-не хей нуруузун, тодаргаларга, 76 бүдүрүлгелер, оларнын иштинде 2 колхозу, 55 совхозтары карылгалыг болган. Оларнын чыл дүргүзүндө алган орулгалыг чыгы чыгыс миллион, 15 муң 453 рубль.

Эрткен чылдан орулгалыг болган 17 бүдүрүлгелерин 13-ү совхозтар, дөртү — көдөз ажыл-агыйнын коллективтик бүдүрүлгелери. 1993 чылда орулгалыг ажылдаан совхозтарынын, коллективтик бүдүрүлгелеринин даанызы республиканың статистика өргөлдөзүн мөдөзүндө кирбей берган хомулачыг. Орулгалыг болган көдөз ажыл-агый бүдүрүлгелеринин дүргүзүндө, кандай артар-биле орулгалыг чедип алган өөренип, анализтеп көөрү, бүгү республикага моон сонгар негелдериди, ажыглары өргөжөк чүгүлө.

Республикада көдөз ажыл-агый бүдүрүлгелеринин хей нуруузун карылгалыг болганнын кол чылдаганнарынын бирээзи — оларнын бүдүргөн-продукциянын бот-үнезин белин, үч продукциянын сайгарлыкчы эзу-биле рынок харылзааларынын үезинде сатпааны, бедик орулгалыг чедип-шыдавааны. Чижээ, оларнын бүгү продукциязынын берген-орулгалыг (оортан кирип алган акашы) оон бот-үнезинден ырактат эвээш болган. А продукция бүдүрүлгеге үндүргөн чарыгалардан кажан орулгалыг ачык болу бээр, кандай-даа ажыл-агыйга ары орулга кайгыртан келир бөрү? Хей ажыл-агыйларнын эт комбинаттарына дужаан ээлинин өртөз ол продукциянын бүдүрүлгеге чарыгаларын дугалаан, дужаан продукциязынын өртөз чедип албаан ажыл-агыйлар республикада ам-лаа бар. А дүктү бү-

Мөңгүн-Тайга кожуунга үерлээшкиннерин уржуктарын чайладыр, Барлык хемниң кашпалында автоорукту катап тургузар болгаш улус

ажыл-агыйның бирги ээлчеглиг чүьктерин чедирерин хандырап

талазы-биле соқгарлаттынмас

хемчеглер дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН ЧАЗААНЫН ДОКТААЛЫ

Кызыл хоорай.

№ 279.

1994 чылдын июль 19.

1994 чылдын июль 26-дан июль 9-ка чедир Мөңгүн-Тайга кожуунун девискэринге үргүлчүлүгү сүгүр чыгашканын артык. Оон түңнелдине үерлээшкинниң хаалындан бир кижи өлгөн. 165 баш мал-маган отараан, үч өгү үер буза шаап, үргөздэн. Тудуу чоруу турар Хангаайты — Саглы — Муңур-Аксы автомобиль оруунун Барлык хемниң кашпалында чалдан каан, быжыгалтынмаан 15 километр хемчээлдиг нээз бүрүнү-биле үргөдөттинген. Суг эрттирер хоолойлар болгаш шериг хевирин бир ортумак түр көвүрүү үргөт. Кожунун девискээринде, Мөңгөн-Бүрен хемде үш көвүрүг бузулган, 30 километр хире оруктарын суг чүшүшкөн. «Тоолайды» колхозтун төп турлаан суг алган. Мөңгүн-Тайга кожуунун республиканың төп кожуунарында болгаш Кызыл хоорайдан хоорукталды харылзааны үзүлгөн. Сывырган лемир болгаш радиотелеграф харылзааны чок. Кожун чыгаргазынын бойдус халавын уржуктарын чайладыр талазы-биле ол чорудуу турары хемчеглери кижи болгаш материалдыг курлавырларын көңүс чедишпезинден дөш чок бооп турар. Авария-катап тургузулга ажыларын чорударына уламчылап турар чакстар шаптыктап турар.

Тыва Республиканың Чазанын доктадыры бола: 1. Бойдус халавын дирелгени-биле холбаштыр Мөңгүн-Тайга кожуунун чыгаргазынын коллективтик бүдүрүлгелеринин 1994 чылдын июль 28-тен эгелеп ындыг үеде бүдүрүлгелеринин болгаш албан черлеринин ажылдаар онза чурдунун киргенини кичээлге ап, хүлээп көөр.

2. Бойдус халавын уржуктарын чайладырына баштаарга, автоорукту катап тургузар болгаш улус ажыл-агыйның бирги ээлчеглиг чүьктерин чедирерин хандырап талазы-биле соқгарлаттынмас хемчеглер дугайында Тыва Республиканың Чазанын доктадыры бола:

1. Бойдус халавын дирелгени-биле холбаштыр Мөңгүн-Тайга кожуунун чыгаргазынын коллективтик бүдүрүлгелеринин 1994 чылдын июль 28-тен эгелеп ындыг үеде бүдүрүлгелеринин болгаш албан черлеринин ажылдаар онза чурдунун киргенини кичээлге ап, хүлээп көөр.

2. Бойдус халавын уржуктарын чайладырына баштаарга, автоорукту катап тургузар болгаш улус ажыл-агыйның бирги ээлчеглиг чүьктерин чедирерин хандырап талазы-биле соқгарлаттынмас хемчеглер дугайында Тыва Республиканың Чазанын доктадыры бола:

1. Бойдус халавын дирелгени-биле холбаштыр Мөңгүн-Тайга кожуунун чыгаргазынын коллективтик бүдүрүлгелеринин 1994 чылдын июль 28-тен эгелеп ындыг үеде бүдүрүлгелеринин болгаш албан черлеринин ажылдаар онза чурдунун киргенини кичээлге ап, хүлээп көөр.

3. Улетпур, энергетика, транспорт болгаш харылзаа яамызы (Дьяков), «Тыва автоорук» каттыжышкын (Санаа) авария-катап тургузулга ажылдарынын графинин бир неделя хуусада ачылдап кызыр болгаш яамынын коллективтик бадылаар, чедирген материалдыг когаралдын хемчээлин тодардыр болгаш Чазакка кирер, оруктун үерге алыскан бүгү черлеринге транспорттун түр эртерин 1994 чылдын август 10-га чедир хандырап.

4. Тулуп турар автоорукка орук-транспорт озал-ондан болдурбас соорулга-биле Тыва Республиканы Иштики херектер яамызы авария-катап тургузулга ажылдарынын үезинде Арайты хем аксына КАИ постузу организаастап, автоспекциянын ажылдаачыларын дедирерин хандырап турар. Орук-тулуп техниказындал база, «Росвязьинформ» «Тыва коммунар» бүдүрүлгелеринин авто-транспорттан ачыда, өскөне автомобиль транспортунын эртерин түр соксайдыр. 5. Улетпур, энергетика, транспорт болгаш харылзаа яамызы (Дьяков), Көдөз ажыл-агый болгаш аш-чөм яамызы (Монгуш), Калдык камгала, эм база техникумун хандырылга яамызы (Кудерек), Хергелечилер эвилели (Монгуш), одаар чүшү сайгарга талазы-биле республика контрозасы (Никонов), «Тыва нефть продуктулары» куруне бүдүрүлгези (Ситников), тускайжылган АТБ (Васильев), Тыва каайлы чери (Сувандин), Тыва Республиканың Президентинин кызыгаар айтырыларынын талазы-биле тө-

лээзи Г. Ч. Ширшин, кызыгаар отрядынын штаб начальниги В. И. Фетовой ол кожуунге аш-чөм болгаш үлетпур бараннарын, эм аймаанын, кывар-чаар ма териалдарын, хөмүр-лаштуттунган харылзааның, «Тыва нефть продуктулары» куруне бүдүрүлгези (Ситников) авария-катап тургузулга ажылдарында хаара туттулган харылзааның, «Тыва коммунар» орук-тулуп органдарына нефть продуктуларын чогуур хемчээлге оочур чока бээрин хандырап.

6. Тыва болгаш моол улустарын аразында тургустунган чаагай кожа-хөлбөз хаммаарыларын удултуга болдурга, Моолдун Убса-Нур база Баян-Өлгий аймактарын удурутгаларын Мөңгүн-Тайга кожуунда бой-дус халавын дугайында болгаш ол үеде ында бүдүрүлгелерин болгаш арбан черлеринин ажылдарынын тускай чурдунун дугайында динналып, боттарынын девискэринин таварты Мөңгүн-Тайга кожуунун чурт-тачкы чонунга бири ээлчеглик дуванын чүьктерин сөөрткен автотранспорт аймаан болгаш кижилерин садал чок эртирерин хандырап дилээр.

7. Көдөз ажыл-агый болгаш аш-чөм яамызы (Монгуш) Мөңгөн-Бүрен суурже бири ээлчеглик чүьктерин чедирерин хандырап.

8. Экономика яамызы (Бегзи), Саң яамызы (Салчак) агаар-будуктун халаптарынын уржуктарын чай-ладырында көрдүгөн аш-чөм хөрөнгилерин күсели-биле бири ээлчеглик септелген-катап тургузулга ажылдарын чорударына 360 млн. рубль капитал салышкынын «Тыва автоорук» катты-

жышкына соонда эгидеринин үндезинге тускайлап бээр.

9. «Тыва нефть продуктулары» куруне бүдүрүлгези (Ситников) авария-катап тургузулга ажылдарында хаара туттулган харылзааның, «Тыва коммунар» орук-тулуп органдарына нефть продуктуларын чогуур хемчээлге оочур чока бээрин хандырап.

10. Улетпур, энергетика, транспорт болгаш харылзаа яамызы (Дьяков): — оруктун катап тургустунган болгаш чаа туткан участтарынын үе-чаладал жалдарынын графинин ачылдап кызыр болгаш коллегияга бадылаар; — автомобиль оруунун тудуунун амгы бар төлөвилегине экспертиза эртерип талазы-биле эксперт комиссиянын тургузар болгаш он түңнелдерин дугайында республиканың Чазанын илеткээр.

11. Мөңгүн-Тайга кожуунун чыгаргазында (Намы) кожуунге арага аймаан сөөтүп чедирерин чурдундарын, кожуун девискэринге база автомобиль оруктарына корум-чурум тулары хандырап, агаар-бойдус халавын уржуктарын чайладыр н ч е кижи болгаш материалдыг немеле курлавырларын хаара тударын, автооруктун үрелген черлеринде катап тургузулга ажылдарында хаара туттулган кижилерин аш-чөм хандырылгазына, амдырал байдалдарын тургузарына дуза чедирерин дагыр.

12. Бо доктадыр Тыва Республиканы Президентинин болгаш Чазанын Администрациянын контроль өргөлдөзүн дагыр.

Ш. ООРЖАК.

Эртим өнүктөр! Силерин бүдүрүлгелеринин — Тывада бир дугаар типографиянын тургустунганын 70 чыл ою-биле чүректин ханызындан изиг байыр чедирип тур бис. Баштайгы типографиянын тургустунганын соонда бир чыл болганда, «Шын» солун парлаттын эгелээ. Ол үеден бээр республиканың бир улуг бүдүрүлгези — типография коллективинин «Шын» солунун редакциязынын аразында харылзаалар хүндүн хүнге быжыгып, ажыл-амдыралы кожа-хөлбөз сайырап келген.

Республика типографиязынын тыва культураның хөгжүлдезинге салышкынын үнелеп чедер арга чок. Ужук-бирик чок чоран тыва чонун чырыдышкыныга силерин бүдүрүлгелер база бир кол ролду ойнааны чугаажок.

Тыванын баштайгы полиграфисттеринин амгы салгакчылары бүдүрүлгезинин чаагай чачыдаларын төлөтпүн-биле уламчылап, ат-алдарын бедни-биле тулуп чоруур.

Силерин коллективинер амгы рынокче шилчигениң бергелеринге торулбай, бодуң орук дилеп тып турар.

Республиканың культура хөгжүлдезинге салышкынын ам-лаа көүдөп, чогаалдык ажыл-херектерге коллективинерин кижигин бурузу боттук үлө-киржилгези-биле чоңунга төлөтпиг бараан болурунга илегеп тур бис.

Типографиянын тургустунганын 70 чыл юбилей-биле силерин хооундарыгарга, амгы бо хүнде ажылдап турар коллектив кижигинеринге кан деп калдыктыды, аас-кежикти, ажыл-ишке чедишкенин күзөлдөс.

«Шын» солунун коллектив.

НИЖЕГОРОД ОБЛАСКА ЧОРААН

Россиянын Чазанын Даргазы Виктор Черномырдин июль 20-нин хүнүнде Нижегород областа чораш, Кремле хоорайга (шанда Аразас-16) дуржулга физиказын федералдыг ядро төмөз болгаш Горькийнин автомобиль заводуна барган. Ол-ла хүн Виктор Черномырдин Москвага өп чедип келген.

Нижегород областын улетпур гаш боо-чөлсектин онза чакыт төптерин сайттар кабинетинин удуруткучуунун сонуурган турары таварылга эвээш болган. «Сөөк дайынын» хей чылдарынын иштинде камгалап өскөрүлгөзүн терминеринин бол-

Көдөзгө Эң УЛУГ АГЫЛЫ Россиянын көдөз ажыл-агый сайдынын оралакчым Николай Аверьянов бо чылдың дудуң салды ал эртеректерин ам-лаа билдирмес бооп турарын «көдөзгө эң улуг агыл» болур деп чугаалаан.

Куруне Думазынын аграр «Тарааны садар өртктерин айтырларын талазы-биле доктадыры соңгарладар барык ийи километрге турар чорук агроулетпур адырына комитетинин калбак хура-чорук республиканың калдыкшыга черлеринде, магалыг-чаагай каас-чараш бойдус чурумалдыг черлерде — аржааннарда чедер бершенер.

Чонун калдыкшынын быжыглаар талазы-биле улуг ажылдарын республиканын курорттары, кожууннарда аржааннар талазы-биле ажылдарын харылап турар чыгарга черлери чорудуп турарлар.

Республиканын проф-эвилдеринин адырлар аайы-биле дыштанылга баазасы «Дус-Хөл» аажыл-иш дык эки чоруп турар. Ында дыштаныкчыларга таарымчалыг байдалдарын тургускан, оларны эки шынардыг аш-чөм-биле хандырып турар. Ол баазанын директору, чонун калдыкшылы дөш, Дус-Хөлдүн моон сонзагаары салым-чөлү дөш доктаамал сагыш салып чорур Юрий Георгиевич Грейсеровтун ында ажалды эки организациянның дыштаныкчылар өөрүп-чедиреринин илередип турарлар.

Республиканын проф-эвилдеринин адырлар аайы-биле дыштанылга баазасы «Дус-Хөл» аажыл-иш дык эки чоруп турар. Ында дыштаныкчыларга таарымчалыг байдалдарын тургускан, оларны эки шынардыг аш-чөм-биле хандырып турар. Ол баазанын директору, чонун калдыкшылы дөш, Дус-Хөлдүн моон сонзагаары салым-чөлү дөш доктаамал сагыш салып чорур Юрий Георгиевич Грейсеровтун ында ажалды эки организациянның дыштаныкчылар өөрүп-чедиреринин илередип турарлар.

Эртен дыштаныр хүнеринде олар Президентинин Мотивати Шклов деп черден барык ийи километрге турар Рыжовичи дээр суурда чурттап турар оң өг-бүдөзинге барып чоран. Галина биле Александр бичигинден туга-ра-ла найыралдашкан болгаш чангыс школага өөренип тургаш, калы институтка киргенер. Оларда ийи оол — Виктор болгаш Дмитрий бар.

Оолдарын улуу Белоруссиянын курун университетинде, бичиги — онуг класста өөренип турар. Лукашенкорнын ажалдыг Милка дээр инектен, ийи өр моортайдан болгаш каркын чанын аскыр дагалыг он шаа күштан тургустунган. Галина Родионова амдыгында Минскке көчөр алгаш, Виктор болгаш Дмитрий бар.

Республика хүнүнге утжуштур

ЧАЙЛАГДА ФЕРМА

Шолбан Кызыл-оол оглу Санзайга уурткан Улуг-Хемде Ары-Бажы сүт-бараан фермазы Чааты-Аксында чайлап турар. Фермада 216 саар инек бар. Инектер коллуунда Саан-Шушеск суг күжү-биле ажылдаар электери станциязынын хөлбөз шыва алы бээр девискээрде оदारлаан.

Август төмүзүндө октябрь айга чедир сүт бүрүнү-биле алтар бо черин суген-ширбин кий курлак ажык турар. Ужук-кыдыг көүдөз бо поган шываны мал оларынга түр каада айтгаларга, долдандыр турар бойдука, эн иланын кыдымал далайга канлыг-даа хора чок боору чугаажок. Бичаала-даа кыдымал далай орнунга мал отарлатпас дик-кип турар-ла харин. Ары-Бажы сүт фермазын хемчеглөөчү энес, калдык малды акаа каларык болур деп болаар мен. Эрте-бүрү шагалан бээр тыва-ла малдын хемнер, хөлдөр эртеринге өстүрүп келген болгай.

— Улуг-Хем унунга көзү-виске инектеринин доранан сүтүлүп эгеледи — деп, бригадир өөпчү чугаалады.

Чамдык сан-чургаайларын содуургай бердим. Июнь алдында, ферма чайлажге көчүп бардым, дыштанылга тургаш сарган фермада 675 килограмман сүт чорду. Чайлап-таптап келгенин айтты-ла ол хонга, инектеринин 968 килограмм чеккен. Июль 7-де ол сан бир тонна чыч сөз сөз сөс килограмма үкен. Инек чынар, калдарчыларын чугаалап турарын алгаш көөр-

өшкү, хой, тоолай дыкаш эвээш болдуур ийин. Ары-Бажынын сүт-бараан фермазынын коллективти чүгө аныктардан тургустунган деп болур. Чокта чаа кожуунун аныктар аразында болган күш-ажыкты чарышка бири черин алгаш, Сайн сынын ажык эскуриялап база чоранар. Республиканын Аныктар ортузуна ажыл чомрудар яамызы бо фермаже сагыш салыр болза эки дээр-зин демдеглекесдим.

— Ары-Бажы фермазынын инектери хан аарык болган дөш, каш чыл бурунгаар хамык инектерин эт комбинаты диче дужаапкан. Амгы инек теринисти Сайн артыдан салды эккелген. Шунтузу эмчинин хайгааралында турар. Аарык инек чок. Судуусу доктаамал бири сортуу аларган. Малдыкка немеле чемширин доктаамал берип, электрини саалдыны организаастап, саанчыларын күш-ажылды дака чингеттис. Мааза моторист Менте Бора-Тараа боттук дузаны каткан — деп, бригадир болчуалды.

Шынап-ла, Ары-Бажынын сүт-бараан фермазынын сезен чылдарын ортан үезинде мун ажык мыйыстыг бола мал, оон иштинде саар инек алды чүг чедип турганын сактып ордум. Ферманын коллективтик малдын ажаалда-чемгерил-гезинче доктаамал сагыш салды, аарык-ажыкты болдур-бас дөш, хемчеглерин алыр болза, ол дөшпелге чүг чөтпөс деп!

Ферманын коллективтик шө-лөзгө, пенсияге үнгөн ала-илерин солаан аныктардан тургустунган. Ында эн-не хоочун сааныч — Людмила Чиндак-ооловна Сынаа. Ол хүнде инек бурууздан он ажык литр сүттү саап ал, аныктарга үлгер-чижек бооп турары мактанган. Илелкейлг комсомолду чоран Галина Димити дэ-ла багай эвээш көрүгүлгөрүн. Хоочундардан Светлана Кыргыс, Урана Тулуш, Алмаа-Бора-Тараа, маалыр не-зинин соон салгаан Әлей Тургаржал, Маргарита Тугаржал турарын салдыкпай ачылдап турарын саалданын, сан-түчү балыктап турду. Бичаала-даа чамдык чалырларда аныктарын элээн «сөөкүгү» аларган турары сагышка-даа, калдык-кожа ачылдап, чуртап орап эш-өөрүне-лаа элчөгү конуг чорду. Байырлап эвээш аан! Эрикти кижи хей инекти кан-чыл саарыл!

Ол-даа канчаар, ындыг-ла ийибаан. Эрикти сөргээр. Эш-өөрү аразында чугаалажып, хемчег алырлар ийибаан. Бурган-на өршөезин! Ферманын ажал-амыдыралында оон ынай чөтпөс чүдү-р база бар. Бир-ле дугаа-лардына тарып боозадылганы организааставай турары. 1993 чылдын 110 молдургазы бар. Бо чылдын бызалдарын онча-менди камгалап алган-ла харин. Моон сонгаар боос инектер ам дыкка эвээзин. Ам-даа

«ДУС-ХӨЛ» БААЗАДА

Чонун чайгы дыштанылганын магалыг чылды хүнери кидин түзүп, Чайгы шөлөзге үнүп, калдыкшынын быжыглаар алыр дөш мун-мун кижиги республиканың калдыкшыга черлеринде, магалыг-чаагай каас-чараш бойдус чурумалдыг черлерде — аржааннарда чедер бершенер.

Чонун калдыкшынын быжыглаар талазы-биле улуг ажылдарын республиканын курорттары, кожууннарда аржааннар талазы-биле ажылдарын харылап турар чыгарга черлери чорудуп турарлар.

Республиканын проф-эвилдеринин адырлар аайы-биле дыштанылга баазасы «Дус-Хөл» аажыл-иш дык эки чоруп турар. Ында дыштаныкчыларга таарымчалыг байдалдарын тургускан, оларны эки шынардыг аш-чөм-биле хандырып турар. Ол баазанын директору, чонун калдыкшылы дөш, Дус-Хөлдүн моон сонзагаары салым-чөлү дөш доктаамал сагыш салып чорур Юрий Георгиевич Грейсеровтун ында ажалды эки организациянның дыштаныкчылар өөрүп-чедиреринин илередип турарлар.

Эртен дыштаныр хүнеринде олар Президентинин Мотивати Шклов деп черден барык ийи километрге турар Рыжовичи дээр суурда чурттап турар оң өг-бүдөзинге барып чоран. Галина биле Александр бичигинден туга-ра-ла найыралдашкан болгаш чангыс школага өөренип тургаш, калы институтка киргенер. Оларда ийи оол — Виктор болгаш Дмитрий бар.

Оолдарын улуу Белоруссиянын курун университетинде, бичиги — онуг класста өөренип турар. Лукашенкорнын ажалдыг Милка дээр инектен, ийи өр моортайдан болгаш каркын чанын аскыр дагалыг он шаа күштан тургустунган. Галина Родионова амдыгында Минскке көчөр алгаш, Виктор болгаш Дмитрий бар.

Оолдарын улуу Белоруссиянын курун университетинде, бичиги — онуг класста өөренип турар. Лукашенкорнын ажалдыг Милка дээр инектен, ийи өр моортайдан болгаш каркын чанын аскыр дагалыг он шаа күштан тургустунган. Галина Родионова амдыгында Минскке көчөр алгаш, Виктор болгаш Дмитрий бар.

Оолдарын улуу Белоруссиянын курун университетинде, бичиги — онуг класста өөренип турар. Лукашенкорнын ажалдыг Милка дээр инектен, ийи өр моортайдан болгаш каркын чанын аскыр дагалыг он шаа күштан тургустунган. Галина Родионова амдыгында Минскке көчөр алгаш, Виктор болгаш Дмитрий бар.

Оолдарын улуу Белоруссиянын курун университетинде, бичиги — онуг класста өөренип турар. Лукашенкорнын ажалдыг Милка дээр инектен, ийи өр моортайдан болгаш каркын чанын аскыр дагалыг он шаа күштан тургустунган. Галина Родионова амдыгында Минскке көчөр алгаш, Виктор болгаш Дмитрий бар.

ШАНАКТЫГ АЪТТЫГ БОЛЗА...

Рынокту кадым-берге, акша-төгөрүк келишим уезинде орундалыг ажылдар дзе, аъттарны чеп агылдарыны аржалары бугу коллективтиг аржал-агылар, органицациялар, бугурулге черлери ажылдар бугу акки.

Сөөлгу үедө аът-хөлдү ажыл-лап чоруур кижилер шоолуг-ла көзүлбөстөн. Тываларнын шаанда ажыл-лап чоран кол хөлгөн — аът, шерге туруду. Бичан кижилерге аът-шары херекселери: чулар, чүгөн, эзер, чокак, хомт, дуга, мыгыркык, ком (шары чоная), терге, шанак хөй турган. Ол херекселерин аъттарын, шарыларын мунарда, тергелээр-

дө, бинактаарда ажылдары анаа бир чагай чаңчы болуу чүөс-лө болгай. Ам ол улуг, харын-лаа шиттирлээрн ындаг-ла белек эвес агылдар аларган-дыр. Брак эвес черге бичке-лө чүкч чедир дөңненилсе, аубан-биле машина-балгат негээривис шууг-ла чачыл апарган-дыр. Брак-чоок-даа черлер арамыга оттулар ыш, чудук, мал-маган ижер сугу, шигириндиле-даа тергелги, шанактын аът-биле сөөртүп ап турдаус.

Аът-хөлдү калбаа-биле ажилал турар шагта бараан-арамны, аглы-шекта, дук-тагыны-даа хөй аъттарны шанактааш, колонна кылдыр

чыскагаш, шиттир ап турду. Аът дээрге амыр-ла болгай, бенин, солярка, уочар дээр эвес. Часки, күсү үелерде хо-шо, шелдерде ажиллаан тракторларга, комбайндарга кывар-чаар материалларын сөөртүп чедирип, комбайндан тарааны шаңче сөөртүп турду. Тывага баштайгы туттуган улуг шко-лар, эмнегелерин тудуунга херектерин чудуктарын тай-гадаан аъттар-биле сөөрткен болгай. Бир кичи эвээш-лө дзе, 2-3 аът башкарар боор чүөс. Чоокка чедир-лө Чалаа-на хоорайны садыгларынга баранын тергешанактыг аът-тар-биле сөөртүп турган.

Ам машина чок болза, склад-лар-биле кожа турар садыг-ларга бешив бараанын чедир-шип туралар. Мен бола-арыгга, хоорай иштинге язы-буру чүктөрүн сөөртүргө тергелиг, шанактыг аъттарны ажылга ашырбас, а машин-наларын брак-узак черлер арамын чүкч сөөртүр кылдыр чорутса ажыктыг. Мээң бо саналым ажил-агылар, албан черлеринге, органица-циялар, бугурулге тургунге хамааржыр болгай-дыр мен.

Бир эвес хуу кижилер, өг-бүлө тергелиг, шанактыг аът-тыг болза, сикен-ширбиги сөөртүп аларынга ажыктыг болуур йяк. Машина-трактор-ну ажылгаарга, башына, тракто-р-ка, үс, арткы кезектер дөңш чарыгалдар хөй үнер. Бичан-гаш аътты муруп, тергелээр-шиптирлеттинери берге эвес айтыр-дыр. Бир эвес тура-лар болза, аъттарны өөрөд-ла, шанактап-даа, тергелээр-да болуур. Эң ылангыя малчы ко-даннарга, фермаларга база кет-тал калбаа-биле ажылгал эг-лээрин сүмелээр-дыр мен.

Сөөлгу үедө садыгларга хо-мут, чүгөн, узун дым, хомт кулаа, эзер дөш, аът дериг-херекселерин салып туралар аларган. Бизде-даа болза, ол дыкка эвээш. Шанак, терге мыр-рык көзүлбөс. Шанактыг, мы-гыркыктыг, дууны бистин аны-яртыш бугурулге ажил-агылар кылдыр, колхоз, сов-хозтарга, хуу-даа кижилерге салды, сайтарны турду. Терге, шанак чазаар шөвөр кижилер

бистик аравыста ан-лаа бар. Оларын шанак, терге пазал кылырчыне хаара тудуп, аны-яктарын бо мергелжилге өөр-дип алза.

Бир эвес хуу кижилер, өг-бүлө тергелиг, шанактыг аът-тыг болза, сикен-ширбиги сөөртүп аларынга ажыктыг болуур йяк. Машина-трактор-ну ажылгаарга, башына, тракто-р-ка, үс, арткы кезектер дөңш чарыгалдар хөй үнер. Бичан-гаш аътты муруп, тергелээр-шиптирлеттинери берге эвес айтыр-дыр. Бир эвес тура-лар болза, аъттарны өөрөд-ла, шанактап-даа, тергелээр-да болуур. Эң ылангыя малчы ко-даннарга, фермаларга база кет-тал калбаа-биле ажылгал эг-лээрин сүмелээр-дыр мен.

Арагачы ДОНГАК.

КАГДЫНГАН ТУДУГЛАР

Бо берге үе джиривисе рыноктуг төвин шүүт-ла чер-чере хүден хүче сайырап-ла оор апарган. Оан кал-ла дөзү — садыг-саарыла.

Тууду-суур ындагы-ла сай-зырауун туулар, харын-лаа хөй-хөй тудулгар материал чогундан буурап дужеринна чурдалды келген, кагдынны туралары-даа бар-ла-дыр. Эртектер хунунг өзүп, акашын үнези кудулап-ла турар. Моон мурунда чылдарда Тээли суурга чангыс тууду организацияз четтигин, хөй тудулгарны тудуп турган чүөс. Ажил-агылар аразын-даа көжүп чоруур механика-заттанган колоннактыг туду-жулары чээрби сес чыл дур-гузунда Тээли суурнун тө-вүнден эгелээш, совхозтар бурузунге чурталга бажын-нарын, уругтар садтарын, эмнегелерин, школарын, инек, хөй кажааларын чогуур усуураазында тудуп, ажы-галга кирип турган.

Ам байдал канлыгы? Ту-ду организацияз бажын-балгат тутпастаан, Бажын ооурунда бажын чок аныя-тар-даа, кыргаван-даа, хөй чыл молчын өг-бүлелер-даа көвүдөн.

Тудуп, ажылга ла кириер ужурут тудулгар-ла хөй. Ам-Чыраа суурда 140 орун-нуг уругтар сааы. Тээли суурнун төвүнде ийи кагд-бажын, «Бай-Тал» совхозта спортзал ачса, ту-ду материаллар чогундан сонга, хаалгалар үрелип, ара турупкан. Улуг күш үн-дүрүп турган, тууду каан ха-йыраан тудулгар ара кагдын-гап, Оларын ам катат ча-териялдарын өртөз талый. Тур өскөн бо үөде берге-лө. Оларын кажан ажилгалга кириери ам-даа бидинмес айтыр болуп калтышкан.

Делер КАРП.ОЛ. Туудужу. Бай-Тайга кожуун.

ОРУК ДУГЛАГЛЫ

НАРЬЯН-МАР. (РОСИТА-СЧТА-ныч колбас). Немет авто-ночуги болактын кагыра төвү болуу Нарьян-Марнын геолог-тар аэропортче чоруткан ав-торокуту дуглааг, кымны-даа тынар эрттирбени үргүлчүлүп туралар. Бо кылдын февраль-да эгелээш, бир чылын турар ажал төвөрүн оларга төлө-көш шанагы, оор кижилерини орукту дүй тур апаран олар мелегелээр.

Юрий ОЮН. Сосновка школазын диктору.

Амгы үөдө солун, сеткуул парлаары, ылан-гыя оларын чагыдып алшкы экономикаг чартылгаларын кадыг-докурн байдальнда даа берге бооп турар. Акша-көпөкстин үне-зинин кудулааны, амыдралдын шуптарааш-кынныг бергелээшинини чононун чагыдыл-ганы күш чедер арга чок болдурган. Чижээ, төп солуннарнын чагыдылгазы бистин респу-бликада дык эвээжөн. Ынчагаш «Шын» солунун арынаарына ында-хаа-даа болза, Москва солуннарын допчулалын моон сон-гаар үндүрерин орадажыр деп шиттир-чээр. Бөгүн бир дугаар допчулалды номчук-чуларга бараалгадыр-дыр бис.

МОСКВА СОЛУНАРЫНЫН ДОПЧУЛАЛЫ

«РОССИЙСКАЯ ГАЗЕТА» солун бугурун садыг хун-нерде ундурүлгезини бирээ-зинге Украинаны чаа Пре-зидентиинин албан-дука-лытынинин албан-дука-лыны Леонид Кучмынны олдурупканын дугайында меледизи парлаан. Ол дугайында чүдөлө Леонид Кра-вчук мурун чаа берге салгап президент «ар-берге салгап» атуун арттырып кааныш» овалал демелгелен. Ынчан-гааш ам украинна мурунун чаа баштыкын мурунда ол солун дугулар салдыган: чурту экономикаг сандараашкын-дан уштуру, шына-ла, эко-номиктиг реформаларны хер-кер кырында эгелээр, ол диния эчс сорулгаларга даганап, чөөн болган ба-дырын боластары холбош-тырып, Россия-биле хары-ла-заларны бугуулаары не-детинип турар.

Ол солун чуртта эргелеп-башкарылга апаралдын эмия эртиг калпары тур-арынын дугайын бижээш. Эртек чылын Россияга болжот дугуметеринча са-божот 200 муң кижиге азы дөртүн бириге чедир көвүдөшин чүдөлө айткан. Ол ышкан суурдагы «Мос-ква» гостиницазын бааза-зынга анык акционер ин-тителени турдура дугайында ийи-сыйлаалыг чартыга че-рини шиттирип Москва-нык аэропорт сунуун күш чок болуураанын дугайын дындадып турар.

«РОССИЙСКИЕ ВЕСТИ»

«РОССИЙСКИЕ ВЕСТИ» солун «Россияны чаа яам-мызында каан-лаа туруп бербөн аймаарышкынныг» дугайында чүдөлө айткан. Оон чыдагааны эң өтөш-пенсияныг хемээлин РФ-тиг Чааазын доктаакна-ны ышкан 1,15 катат эвес, 1,4 катат улаггылар ду-сайында (августун 1-ден эгел-леп) Курене Думазынын шиттири болганын бижээш. «Бир-тээ» парламенттин адакы палатазы удавас дашталганга үөс бөр бол-ганда, «хойул үндүрүкчү-лерин хайындырп каан кадынын күүсекчи эрге-ча-гыралар чир апар-дыр» деп солун бижээш. Чүгө дээрге кижилер 1,4 катат улаггылар пенсия кайыл-улаш, негээр апар.

«ГРУД» солун

«ГРУД» солун Россия Федерациязын орадакчы-гремьери Александр Эвее-рович «бо чылын Төрөш чуртуг» шыжамырларынга 90-95 миллион тоналан эвээш эвес тараа урдун» дугайында, «оууредилгенин шүгүмчүлүн чүдүлү пар-лаан. Биске бо чылын 80 миллион тонна тарааны ажаап алыр болуузуз», дө-рейн-ле ол болуу деп солун бижээш. Сесен чылдарныг төчүзүлө дедирээр, кө-дээ ажил-агы бугурушкуну үнүгү кудулаашкыны «амгы үөдө 45-50 хуу» бооп тура-рын ында айткан.

«КРАСНАЯ ЗВЕЗДА»

«КРАСНАЯ ЗВЕЗДА» хамаарышпас чурттааны демнежилгезини айыл чок чорутууу темазын үргүлчүлүшкан. грузин-абхаз месилдежишканын зоназында табышчы-кылта орадажышканын коллективтиг хевирлиг болуу ужурулунне болгап Россия анык коллективтиг айыл чок чоруткун концепциязын планнарын чугаалажып көр-генин айткан.

«РАБОЧАЯ ТРИБУНА»

«РАБОЧАЯ ТРИБУНА» солун Курене Думазынын Куш-ажыл болган социал-деткине талазы-биле ком-итетин дарагы Сергей Келашинковтин интервьюзу парлаан. Оон интервьюзу үн кол-ла уктазы «чамдык» кижилерин этуизам деп, мамлытаанын хуулгазын кылып шыдаар арга-тыг тыягыч «орукту» оларга отуруп шыдаар үени кижилерге тайылбы-лаары амыг үтөс аргок чү-дүлэ бооп турары болуу. Кыл-ла чүдү болза росси-я кижилерин шаанда бөр таарыж келгени буура-дырышкынын этуизамы эвес, «чаа чүдүлери тургу-зарын этуизамы» болуп ужурулун автор оналды-йткан.

Малон МОНГУШ. Овур кожуун.

Септелге чоруп тур

АРГА-ЛА ХЕРЕК

АМДАННЫГ

Шагаан-Арыгга колбаса кылдыр чеп ажытынга-ла элээр үр апарган.

Цех райпога хамааржып турза-даа, бот-туксайлан бугурулге бооп турган. Чамдык-та белеткелер контрол-даа дараыды бөр. Чыгыг ээттер шынар чок продукция бугуруп, ордук чок ажилда дөш чех ичалынктери турган улус хемчел алып, санэид-станцияга торгалын-лаа тур-дулар. Бичан язы-буру чыл-даганаар сүрүп турза-турза, хемчел ажыг саудан, шууг дагынарныга четкен.

Цехтин ажылын катап дир-гизер талазы-биле райпо баш-тар черинин даргасы Ким-оол Кыргысвич Онан бичгы. Ры-ноктуг экономика үезинде ындаг болуу-даа ужурул!

Даргавыс К. К. Онан апага дөдүрүн ажычтын боон райпо-гу үр үөдө ажилдал келген. Садыгнын дээди сургуулу бот-өргөлдө-биле доосту. Ам арга-дужулазы көүлөп, чогадыкчы өзү-биле ажилдал турары мактангыч.

Цехтинне чеди ажылдын бар. Оларын хөй кезин муру-нуку чылдарда ол-ла цехке ажилдал турган улус чүөс. Чоокта чук, май айда, Кызыл-га-тур курсту база доостуус.

Коллективин улус эвес-даа бол, аравыста эп-найы-ралдыг, демниг ажилдал тур бис. Ажылчы эштерин Хасан Ховалыг, Олоак Оучур-оол, Маамыр Кыргыч-Кара, Елиза-вета Шомбул суларны даан-ган ажиланын кызычаа ден-дин. Эчс түнел дээр туржун турлар.

Эт, эң ылангыя колбаса кылгаларын талазы-биле түскөй эртемниг технолоог Мар-та Комбу лаборант хүдөлгө-лө күүсүлүн турар болза-даа, арга-сүмезин бо-ла кадып көр-дир. Цехтинне начальниги Светлана Серээ кызы Ховалыг бугурулгенин органицаастар талазы-биле амыр-дыжын хар-манмай ажилдал турарын демелгелесим.

Изиг, чиг болган бышкан эт чыды долган цехке ажил-дарын амыр эвес. Ынчадээ-даа бистин шыган продукт-шынысты кылган-арыгкылар-нын бешив-биле үнеден турарын дындадыш. Сору-к-күөл бе-дин, хол улам туттуунур апар-дыр.

Бистин колбасаларымыс са-дыгларга үр чыбас. Ашы-чөм садыгларыны ажилдакчылар-чы цехке мурун былаажыр чыгыг кээл, чал-чаа шытан этти, колбасаларын ап чоруп турлар. Эске черлерге болаарга, бистин кылган чемивисти-аманы чагай, өртөк-үнези чык.

Чурттакчы чонон чагар-ларны база хулаап ап турар бис. Чижээ, бир килорамин колбаса кылды берген дээр, чарыкча цехке бир муң рубль төлөш. Ол хууда чыкка дыкка ажыктыг деп болаар мен.

Ажылывыста четес чүдөлөр ам-ла бар. Чыгыг үөсүлде эт шыжактар нарын боллош бөгө, айтырты. Соодукчылар-ымыс чамдыкка орта ажилда-вас. Чеснок айтырны дыкка бөгө бооп турар. Улаанас но-гаа Ышка бөгөргө, чурттакчы чондаг чеснок садып аар бооп бис. Бир эвес бугу-лө чүөс эки түндө болза, хууда үш тонна продукцияны бугуруп шыдаар арга-дараымыс бар. Ону чедип аар дээр кымып турарымыс-тын-лаа учуру ында.

УЛУС ХУРАЛЫНЫН ДАРГАЗЫ

УЛАН-УДЭ (РОСИТА-СЧТА-ныч коор). Буртинчын чаа парламентазын бирги сес-сиязы республиканын Улуу Хуралын дарагыны сонган. Ол болза эртемниг, өк да ин-женер арыктар, 56 харыг Михаил Семенов-тур. Ол сөөл-гу дөрт чыл итинде Бурятия-нын Сайтытар. Чауулыдын дарагынын олакажы бооп ажилдал турган.

Бистин Сосновка ортума-к школазын септелгезинде кылдыр ажилдар-ла хөй. Ко-жуунун улус өөредилге кил-дини школар септелгезинге көрдүнгөн 80 млн ашадан бистин школага чүгөл 6,5 млн рублдин бээр кылдыр шиттирилээр. Ол дээрге каш-ла кубометр дилит мате-риал салдып аларынга үөс бөр ачша ышкыла. Кыл-динин эргелекчизи Любовь Григорьевна Иванованыг динатканы-биле аларга, амдызында көрдүнгөн ашпа-нын школа бурзулгө кылдыр ажилдарын көрүп турган, үлээниис ол. Оон соннда каш ага негед, бисче келген херектер чок—дээр. Ынчангаш ол эвээш туунур ашканы канчаар чарыглар айы бе-рин тыялбастаан.

Бир-лө дугаарында бо кы-жын чара тепкен чыгыг тра-сазын эде кылдыр. Оон узуну 36 метр, ам бо хунерде экскаватор хөлөкөтөп алган. Шоштырп алдымыс. Ында кайыра чоон диаметриг хоор-заларны битум-биле чаар ужурул. Ол битум чок, ын-чангаш эртекч чылын курла-вырнымыс шала дозузун ажилгал, оон-биле хооразар-нын будуп алыш бис.

Ол чыгыг трассазында үш кичи дугурулуга азугар ажилдал турар. Олар ам бо хунерде колдуу-ла анаа олдуруп берген. Чүгө дээрге дилит материал, шиттиг хө-вен (стеколата) чок бооп турар. Улус өөредилге кил-динин чамдык ажилчыны-лар, эри матрастар-биле ша-рып кааланнар деп турар, а мен школан диктору оон кичи болганымда, оон-биле чөшпөрөшпей турар мен. Шиттиг хөвен дээрге шил-диг хөвен-лө болгай. Оон ор-нунга матрастар ажилдарга кайын боор.

Ынчангаш ол шиттиг хө-венни Кызылда бир коммер-циалыг хуудуктан черден дугуружуп алдымыс, ам сөөр-түп ап болуу. А дилит мате-риалын Танды кокуунда ышк дилебин турар чүөс болган-да, Балгазанды база Шуур-мактан ап болуу. Ол ышк ажил-агы черлери баш удур телевиз чокта бисче чангыс калбак манза-даа бербес дээрзи билдинди. Ол берип каан 6,5 млн ашкызы ам-даа аана-ла аас кылды, ам-даа Кызылдан ачкылаандырын-кын көлбөни-биле, баш удур шиттигдилге кылдыр артавас кайда боор. Ынчангаш сеп-телге шуулавын турары ол.

Ам ол ашканы манаар дээрге, та кажан-чекен ке-дир чүөс. Боттарымыс яныз-буру арталар ажилгал, оон-моон тыпшал эгелдизин. Одальга черинин улук котө-дөлчү Оюнуун удуртулгазын-биле бо чылын школанын кабинеттеринин үрмек сеп-телгези эки кылдыган. Ажил-агы эргелекчизи баш-тадыр комиссияны тургу-саан. Ам комиссиянын хура-лынга нити школада 16 ка-бинеттерин 8-ин шууг чар-

Бодал-ла, бодал

УГААН-САРЫЫЛДЫГ БОЛУУЛУ

Бистер амгы саарыла үезинде чурттап турар бис. Чурт бодуну төвүзүн өскертп, чурттап турган ни-тиштин чартып, кылдыр оруктал чорууза. Кедиз баргаш, чон бай-шырак, толуг-догаа чурттагаш, зурт кажан байырын, чаартылар деп айтыргыш мурунуга тургузуп келген. Кандыг-лаа чурт хөгжүп калааш чаа сайзырап болуу орукту шинир апар.

Кижиз-даа болза, бодуну багай таланы чок кылгаш, эртекч чартырылг чурталгазын өөрөкөн көргөш, эки турдушу шилди ап, ажил-агынын коен денисчерини чартпас чүөс болза, кажан-лаа сегинес, өөндүсөс чүөс-дир. Өг-бүлө дээрге бичи курне-дир, курне өг-бүлөдөн тургустунар, курне дээрге бис-тир бис.

Россия биле Тыва күрүне-лер бай шилде баралды арла-ра, оон чоно шуугу чагар бис. Россиянын аар, чинк үлөдүрүн сайы-ралды көжүдүренин салым-чолон шиттирлээрн юндан болган оон үдүрүп баштап турар дара-бошккалардан удуу-биле хамааржыр.

Кандыг-даа чурт, кандыг-даа оон бир чүдүр хандыг-тинтиг, бурганнарды болуу чүөс-дир. Кажан Совет Эви-лери тургустуну көлгөш, Коммунист партия, оон хурелденде, үлөп-баштаан дартылар боттарынын амыр-аларын экижидип аар дээр хооуун черге партияны. Ле-нинин алган, мактал, бурган-чүдүлү эгелээр. Хөй чылдарын дугузунда чурту хөгжүт-көп, даштык чурттар-биле харылааны, садыг-саймааны хоруп каанымдан, чон тап-таашкыга туруп, байы-се-сип чалашканы ол-дуур. Кандыг-даа чуртуна чоно байы-вакка, сегинеске, чурт кан-чал бут кырынга чурталы Коммунист партияныг үөсүнде чон яды-ядымык бол-ганын олоп, төтөлөөш турганымдан, чурт хоорулап, өөндүлөөш барганын чы-даганы ол-дуур. Амгы үөс чонун дыкка хөйү ажил чө-ямы-турени, четчир-чекени-ме чурттап турар. Оон чыл-даганаан ооралар, ар-галар, хулганнар, үптээр күшчөп-күчлөөр чорукту үн-гени бо. Ажил колбаса салып алгаш, чүөс чыгыс чалгалар тыялган. Шанакны талаш-чонуну төвүзүндө-лаа агай чык көргөш, амгы-даа үенин байдалында-да алырга мал азырал, сазып-сарылыг кыл-гаш, байыл-сетип чоруп үчүс чынык чок ажилдар эвес-кемээр, үчүс саамалдыг ки-жилер болуп турар.

бот-туксайлап бугурулгелер-ди болбаска хоржок болуу берген. Дерге салды кылды тургаш, черге байып шыла-вас, харын-лаа яларар. Бу-дурдулгө чок чурт-даа, хуу кижилер-даа кичил байл, ийи бут кырынга туруп алы-рыл? Алымыс, хооуус, өш-күвүс дугун эвээш өртөккөс-дир чорудутарымыс, олар болбазыраткаш, яныз-буру бараан кылгаш, оон-биле бай-ыл турар. Мен болаарымга, суурлар, хоорайлар бүрүзүн-ге бичин бугурулгелер аждыры ажилды болу берген.

Эт, сүт болбазыралдыр, алгы-көш эттээр, дараары, аргыр, ча-зынар хөветерин, даган дээр болбас чүгө туруп, тургузуп болбас деп Тыванын, сагы-гыр, ажал-шып кымык чо-руктон ол хамааржыр. Тыва чонон шанага бугуруп, бо-лазыралы чоран аш-чөмни кылгаш, идик-чөмни дарааш, оларын херекселерин чагай, оларын салдып-сарыла болза, Моон алгаш көргөш, кылал болуу чүдүлээр хөй-дур. Ол ажыктыг орулганы бээр ужурул.

Кажан чон бут кырынга ту-руп, боттары байыаска, чурт канчал байырыл? Кызылдан чангыс баазырагы чоран сир-деп болот туралар. Чок, чүчү-лө саткан, кым-лаа бай-ыл албас. Шаанда болза, деген салды шыжакыл бо. Бир кижинин бугуруп алган бичи чүөсүн салдып алган, оон дая өртөккө салдыккан, канчал байырыл?

Амгы үөдө ашкы көөгө, кажан чиг эдип дашкаар үндүр сөөртүп, бодунга болбазы-раттай туруп чурт кажан-даа байып көрбөзүн чүөс-дир. Боттарымыс азырал алган мал-маганын хемчери, өдүүвүстү, алдын-менгүүвүс-тү шайга тааргыч, даалым-пестерге онал-солун түндү-лүс, оон баанымыс кайыл-чышыл Кажан Улуг Совет Эви-лери турга, ынаар көрүп алгаш, бугуруп, туткан чүөс-үөдө чок— экелдизин, аш-кажп-чөмөттерин деп алгы-рып өөрөгөн, үш-каш эртек-ам эртекче амыртыл келгөрө-ам эртекчеге ага көнүрчүөс-кө заволтар, фабрикалар ха-маачык, бичи бугурулгелер бениг тууду азыл болуу-чөс.

Ам айткычыл дөңшөс ая-рылажы кирген далаанымыс, шыдаар кичи бугуруу бичи леривис база хөй. Ол дээрге школа кырынын ойбак-сам-дар черлери, ханы кудук ба-гыштын, мастерсанын кыш-чаларын дозуу-биле со-лу-тур, ынчангаш бисче ши-ту-улал доккан. Чугайлаш-кынгы, шала болган паней-дер дозуларынга эртекч чы-лын курлавырларымыс ажы-галдымыс, а даал-септер база шала дозузун салып бээрн-ге үлүг-хуузуун киргетер. Ам чүгө школанын коридор-луга, столовага шала дозу-зу херек. Школанын септел-гезинге чылдына доктаамал уагу үлүг-хуузуун кирип кел-ген ажилчыларымыс бол-та адаар болай-дыр мен. На-талья Иосифовна Зинурова, Светлана Лопсанова Оюна, Көк-кыс Васильевна Оюна оор школанын ажилчыны-ры бооп, 10-15 чыл итинде ажилдал калган, дуртулга-дыг ажилчылар. Олар чыл-дын-ла школаны чугайлаш, бугуруу дөңш кылдыр мер-гөкжөү улус. Ам бо хунерде оларын өөлгөшгү шөлөжө үндүрүпкен бис.

Ынчангаш чүгө кожуун-нун улус өөредилге кил-динизге көрүп алгаш, аяна-ла олдуур болуузумыс, септелге чорувас хевирлиг боорга, ыкый-бээр шимченин, яныз-буру арга ажилгал чоруп тургаш, школанын септел-гезин дооуул аларынын арга-зы бар.

Ам чүгө школанын коридор-луга, столовага шала дозу-зу херек. Школанын септел-гезинге чылдына доктаамал уагу үлүг-хуузуун кирип кел-ген ажилчыларымыс бол-та адаар болай-дыр мен. На-талья Иосифовна Зинурова, Светлана Лопсанова Оюна, Көк-кыс Васильевна Оюна оор школанын ажилчыны-ры бооп, 10-15 чыл итинде ажилдал калган, дуртулга-дыг ажилчылар. Олар чыл-дын-ла школаны чугайлаш, бугуруу дөңш кылдыр мер-гөкжөү улус. Ам бо хунерде оларын өөлгөшгү шөлөжө үндүрүпкен бис.

Ам чүгө школанын коридор-луга, столовага шала дозу-зу херек. Школанын септел-гезинге чылдына доктаамал уагу үлүг-хуузуун кирип кел-ген ажилчыларымыс бол-та адаар болай-дыр мен. На-талья Иосифовна Зинурова, Светлана Лопсанова Оюна, Көк-кыс Васильевна Оюна оор школанын ажилчыны-ры бооп, 10-15 чыл итинде ажилдал калган, дуртулга-дыг ажилчылар. Олар чыл-дын-ла школан

КИНЕМАТОГРАФТЫҢ 100 ЧЫЛЫНГА

ШЕНЕЛДЕ АЖЫЛДЫГ

Бай-Тайга кожунуң Кызыл-Даг ортумак школага улусчу педагогиканың шенеделе ажаллары 1989 жылды мартта, республиканың башкылар...

Төрнаты болгаш тыва дыл кабинети база еске-даа кабинеттерни езулуг-ла тыва аян-шынчи кирип чурат, каастап дерези. Чечен-мерген үлгер домактар, 60 чылдыг санаашкан календарлар, шаандакы шак-үе, ай, хүн, үгер каржылгазын тодаргай көргүскен чуроктар, школань музейинин дерилге-шимделелери школань бодун бозин чурок галлерезы, музей болдуруп турар.

Кызыл-Даг школаныңа Тывань барык бугу школараның башкылары аалдап кезип, арга-дуржулгазын сонуургап, боттарына ажаллары-биле өренип, шигээдиң билеп ап турарлар. Школань музейинде өске-даа бодуннары онза көрүштүг кылдыр дерези. Чаа көргүзүлгөр уду-ла немежиң турар. Музейин ажилыңа өреникчилер иленилгич кирип келген. Музейге төгү, төрөн по-гаал кичээлдерин, класс шактарың эрттирип турар. Тыва улустуң кагынын

улусчу чогаалдыгын на-тап эгидери, ону анык салгалга артырып, дамчыдып бээр дээрге, тыва кижилерин бодунуң национал культуразын делейт денелениче үндүрениңе, сурталдап непередириңе канчаар-даа аажок улуг салдарлыг. Ынчангаш школада мастер беш анык башкылар өреникчи-лерге тываларын ус-шевер ажалдарың чагыттарың өрөдип турар. Ус-шевер, чоңуп, чазап, силбилер ажалдарың Боракай Кайгал-ор, тыва хуретиң Каадыр Бурундукай, чурулга каасталазын Адыгы Артаа, ар-гыла-дааранылгыны Марина Хертек олар өреникчи-лерге дамчыдып берип, өрөдип турарлар.

Школада 16 бөлүмүнүн 11-и тыва национал культу-рага, ону ам-даа улам сый-зарадып тургузарыңа ту-раскааттыңан. Бурунуң ур-ла, тыва чөм, тыва шажик-чулуге, тыва хөп, хөмей, кыдырга, сыгыт, тыва тан-чылар, тыва улустуң аас чо-гаалы, урай холдар, тыва илүлүк чогаалдыгы, бурун-гуларывыс эртен төгүзү дээт ышкаш бөлүмнөрдө хөй өреникчилер боттары-ның сонуургалдарың аайы-биле хаара тудтуңан. Белгум бурузу тускай про-граммалыг, кичээлдер неде-лада 2 удаа эртин турар.

«Тос ыды», «Дөрт кежи» деп темаларга сарыг шажик-ның үнденирини, үзөлдө-рин холбап өрөдип тура-рың туст-туста онзалал де-мелгес арга чок. Светлана Монгуштуң «Амдангың чөм — сүттүг шай» деп темалыг кичээлди эрттиргени дээш кожунга болган «Чыл башкызы» деп мөөрейге тилекчилериниң бирээзи болуп, республикага шааналдыг черин ээлэди. Уран шевер куш-ажыл баш-кызы Анна Куулар өреник-чилерини тыва аш-чөм кы-ларыңа, дүктен, удаадаңда аныз-буру хөптөриң аргы-ныга өрөдип турар. Өреник-чилер пөстөргө уран ше-вер ажалдарың база каас-тап, даарап эгелэди. Өреник-чилер кылган ажалдарың бо-ла сада бээр. Школачы-ларың кожун дөмөгөлө-ринге бо башкыны өреник-чилери каш-даа удаа тилек-чилер болуп шаңдатканнар. Кызыл-Даг ортумак шко-лазында улусчу педагогика-ның өрөдилге-кичизилдиге ажалдарга ажалдарың шенеделе ажалдары бо-дунуң чогуур негелдеринге дүүштүр боттанып, улам чаартынып, сайырап чоруп оорар.

Седип-оол ИРГИТ. Тээли суур.

ЧАРЛАДДАР

Аш-чөм болгаш аш-чөм эвес барааннарның чамдык хөвирлерин садарының дүрүмнөриниң дугайы, үүрмек садар бугурулгелериниң ажилының дүрүмнөриниң дугайында болгаш бичилеп үүр-мөктөп садар садыг четкизиниң ажилыңа кол-кол негелделер

ДУГАЙЫНДА

Россия Федерациязының Чазаның 1993 жылды октя-брь 8-те «Аш-чөм болгаш аш-чөм эвес барааннарны чамдык хөвирлерин садарының дүрүмнөриниң дугайында» № 995 доктаалыга болгаш Россия Федерациязының Са-лыг талазы-биле комитетиниң 1994 жылды март 17-де «Үүрмөктөп садар бугурулгелериниң ажилының дүрүм-нөриниң дугайында болгаш бичилеп үүрмөктөп садар садыг четкизиниң ажилыңа кол-кол негелделер дугайында» № 1-314/32.9 чазаныңа үндөшлөш, Тыва Республиканың Чазаның доктаалыга болгаш:

1. Капсырлаштыр чүдөп болза: — аш-чөм болгаш аш-чөм эвес барааннарны чамдык хөвирлерин садарының дүрүмнөри; — анаа дөмөй барааны септеп турар үеде анаа доп-лоран халас бээр дугайында хөргөкчилерге негелдизинге хамаарышпас үч үеде ажаллаа барааннар данзы; — анаа дөмөй барааннар орнаттымас чогуур шынар-лыг аш-чөм эвес барааннарны данзы; — үүрмөктөп садар садыг бугурулгелериниң ажилының дүрүмнөри; — бичилеп үүрмөктөп садар садыг четкизиниң ажи-лыңа кол-кол негелделер.

2. Кызыл, Ак-Довурак хоорайларың, кожуннарны чагырталары, Тыва Республиканың Куркурларын, садыг болгаш Чонун амырлаа хандырылганың хөргөкчилер талазы-биле комитет, Тыва Республиканың Хөргөкчилер эвдилинин баштаар чери садап алыкчыларың өргөдериң салгы сонуургалдарың камгалаа болгаш чонун салгы хандырылганың денелни белилер соудула-биле салгы ажалдарың орнотулаа турарыңа болгаш бугу өнү хөвирлерниң салгы чөптөрүн ажал-чорудулузыңа кой-трольду күштөлдөп, бугурулгелер удруткуларының сайгар барааннарны шынары дээш харымсалгазын күштөлдөп ужурул.

Тайлыбыр: 6 доктаалда капсырылгалар-биле ла-разында адрестик Куркурларын, салгы болгаш чоң-нун амырлаа хандырылганы хөргөкчилер талазы-биле комитетке баргаш, танылып ап болза: Кызыл хоорай, Тыва эки төлөчүлүк кудумчузу, бажың № 29 «а», телефон № 3-37.35.

ЧАРЛАП

Агроулеттур банкың тыва регионалды филиалы болгаш он районнарда салбырлары төптүтүнгөн чөлдү курдаларың хуу хөмчөөлиң эвөжөзүн-биле хол-баштыр чөлдү керээлериң чаартыры-биле банкың көрүн бугу хөргөкчилерге сүмөлөп тур.

САДЫГ ЧАЛАП ТУР

«ОПТ болгаш розница» акционер ниятилелиң Калинин кудумчузунда № 25 бажында № 1 магазин хүнунде (воскресеньелден ангыда) 9 шактан 19 шакка чедир чалсар чокка ажалдап турар. Садыгга арга-доктаа кылгылары-биле кады аш-чөм барааннары, а ол шакта дараазында чүдөп бар: — шопулаттарын, серээлериң, бижектериниң 6 болгаш 12 кижиге белек чынылды; — юбилей дөмөктөрдүг чөм чук улзуунуң аяк-шай савазының долу чынылды; — чазаның хөргөкчилер чыныдызы, дүрбүүлөр, үттөш-тер, демыр метрлер; — чайыраан болгаш шой паш савалар; — крушклар, бокалдар; — мебель, галантерея, парфюмерия болгаш еске-даа эң чугула барааннар. Хүндүүгү садып алыкчылар, силерни манап тур бис!

УЖУРАЖЫЛЫНАР!

Кызылдың педагогика институтунун физика-математи-ка факультетин 1989 чылда доосканнарны 1994 жылды июль 28-те 12.00 шакта беш чыл болган юбилейни хол-баштыр ужуражыры-биле институтуң чаныңа чыгы-рын чалап тур.

ОРГКОМТИТ.

Кызылдың педагогика институтунун физика-математи-ка факультетин 1987 жылды июль 29-та Раиса Никола-евна Биймажыктын адыңа тывысканы «АТ» сериялыг 429547 дугарыг дипломунуң чыгыны барымдалааш, ону күш чок деп санаар.

КИНО

ИЮЛЬ 22-ДЕ «НАЙБАЛ»: «Индий-Кы-дат» 9.40, 13.00, 16.20, 19.40 «ОТЧУГАШ»: «Амазонка-шактарда; Видеозал: «Согушкун хөмчөөлинде» 10.00, 14.00, 18.00 шактарда; «Орус рулет-ка» 12.00, 16.00, 20.00 шактар-да. «КАА-ХЕМ»: «Кан дег бы-жыг шыңы чорук» 15.00, 17.00, 19.00 шактарда. «ВОСТОК»: «Нью-Йорктан келген тажык» 14.00, 16.00, 18.00 шактарда. «ОТЧУГАШ»: «Амазонка-шактарда; Видеозал: «Согушкун хөмчөөлинде» 10.00, 14.00, 18.00 шактарда; «Орус рулет-ка» 12.00, 16.00, 20.00 шактар-да.

Өвүр кожунуң Дус-Даг суму чагыргазының даргазы Сесер-оол Дуновун Донгактын өнүн ишти Оюу Кызыл-ооловны ДОНГАКТЫҢ үр араанының соонда 1994 жылды июль 19-те мөчө-зүн дыңнаттышаан, Өвүр кожуну болгаш Дус-Даг суму чагыргалары мөчөзүн кижиниң өг-бүдөзүнө, төрөдөрине болгаш чок кижилерине ханы каядыдалды илгерилеп тур.

АГАР САНЫ: «Тыва собак» № 363505.

Шыдыраачыларга

Х. Р. КАПАБЛАНКАНЫҢ СҮМЕЛЕРИ

Х. Р. Капабанка — шыдыраага делегейиң үшкү чөмпюнуң чораян. Кубага төртүттүгүн. 1921 чылда Э. Ласкер-биле ойнаш тилекчи болган. Капабанка назынының дургузунда 600 хире катан шыды-раа салып ойнаан. Бодунуң оюнунуң дугайында чүгө үш ном бижээн: «Мээң шыдыраачы карье-рам», «Шыдыраа оюнунуң үндөзүн», «Шыдыраа ойнап өренириңе өрөдөлгө ному». Оон ангыда, Х. Р. Капабанканың сөөлү лекцияларын тускай ном кылдыр барлаан.

Х. Р. Капабанканың дугайында хөйү чугаалап болур. Делегейиң үшкү чөмпюнуң эң бедик үе-ледиң оон соонда делегей чөмпюну чораян сура-лыг шыдыраачылар берип, оон салгалы кезээде хүндүлөп чоруурун каш удаа балыткан чораяннар.

Мен бо чүүлү Х. Р. Капа-банкааның огу делегейиң шыдыраачыларыңа арты-гың каан сүмелеринге док-таалсаар болдум. Чүгө дээр-ге, ол сүмелер чаа ойнап эгелен-даа, оюнунуң теория-зын элөө биле берген-даа, мергежилди апарган-даа шы-дыраачыларга езулуг-ла са-гырып ужурул хөйүлү деп билип чоруур мен.

Номчукулуга аптип бол-дуң дээш, хөл-шыдыраа ою-нунуң ангы-ангы чадаларыңа таваргы бээр кол прин-циптерин кыска допчула-рың Капабанка мынчаар чыскаган. Дебютка (оюнун эге ча-дазында): 1. Кошкак шөлдөр тургу-суптай, дүргөн сайзырап алып. Бир эвес силерниң сайзырап алганыңар соонда удурла-ныкчызыңа кошкак черлер тыптып келсе, ол силерге аяктыгың болуру чугаажок. Сайзырап тура шыдыраа хөл-дүн төвүн оюлдар-биле бөжөп ап, азы ол төптү бөжөлдөр-биле шыгаалдап аларың чугула.

2. Сайзырал доозуболанда чангыс бода-биле ийи катан көшөзүн оралдагың херек. 3. Халас чүвө бээрденде ойталаса эки.

4. Черле вынчаш, ийи аяк-тарын бирээзин төвелерин мурнай сайзырактаны (үндүргени) дээр. Аргалык-ла болза кыска талазыңе дүргөн солуп алганы дээр.

Оюнунуң ортузунда (митель-шипилге): 1. Бодалдар бот-боттарын камгаллап, леткижер ужуру-луг, оларның күжүн таарыш-тыр мөңнээр. Оолдарны бир горизонталга черге-лештир тургузарга эки.

2. Ноянче шавар халдаашкын кылырыңа шыдыраа хөлүнүн төвүн элээрди дына ужуру-дузалыг.

3. Ноянче дорт, шалпын-нын шавар халдаашкын кы-лып турда, анаа бүгү бода-байсаакчы суглары салаа башып санап болур турган. Оорлар-биле лемиселди ча-гыс Дамбаа шагдаа чорудуп турган.

Ол алдардыг шагдааның удан ам-даа улуг-хөмчилер ултпаң болдуру ийи. Оон ажалының дуржулганың чүгө черле өрөнемей, неперет-

биле төведен колдуунда-ла кыштуң.

6. Оолдар бир одурутта турда энеңе күштүг.

7. Удуулааныңга төвө турда, бодунуң оолдарыңың ол төвөңгү өңү-биле өңөш шөлдөргө тургузарын орал-дажынар. Силер төвелиг тургаш, удуулааныңыңга төвө бар, чок-даа болза оолдарың төвөңнөң өңү-гө удуулааныңга шөлдөргө тургузар болза эки.

8. Оюнун эгезинде бол-гаш ортузуңда ноан камга-лачы бола болур, энд-шиль үезинде болгонч-ка шаап халдаар бодаже шил-чиг бээр.

9. Мерзе чок, өзөш бо-далардыг эндшипилге ноан шыдыраа хөлүнүң ортузуңе чүктүүр ужурул. Оолдар төптүңө ол дүрүмүңгү чокка сагыры херек.

Устунде айтыкан дүрүм-нөри бугу таварыгаларда сагыр дээр болза шын эвес, мынчалар-да олар барык 90 хуу хире таварыгаларда шын бооп турар.

Адак сөөлүңе Х. Р. Ка-пабанканың нияти түңөөл хөвирлиг сүмелерин кыраа-лицер: 1. Хол дөпкөн бодазы биле ыяап-ла көш кылыр. Көш кылбайч чыкташ, бода-же холунар чоокшудат-пайн чорунар. Шыдыраа хөлүнүң кырыңа холулар хабданар. Шыдыраа хөлү-нүң кырыңа хол сарбан-надыр чорук дээрге, шыды-раага кижизиттимизиниң дөмөд-дир. Оон ангыда, ол боланыңга дузалаас, хар-ныла ол бодал-сагышты саварынталдырар.

2. Дүргөн болгаш бодам-чалыг көш кылырын орал-дажынар. Удуулааныңга дүргөн көш кыла берген дээш, ону эдербөңөр, да-лашпанар.

3. Уттурунтарындан корт-каш, эки көш кылырыңдан ойтаалайын чорунар. Бир эвес калдыг-бир көштү эки деп шилеп алдыңа, оюнундү түңкөли бодайын ол көш-тү кылың дээр. Дуржул-га дээрге эң эки башкы ол-дур. Шымырак шыдырачы болур дие чүс-чүс катап уттурар апар дээрзин сап-тып алыңар.

4. Комбинция кылып ой-наа дөңш оралдажынар, ол силерниң фантазияңарны сайзырадыр.

Магпа ХОМУШКУ, ТР-ниң чөмпюну чораян. Кызыл хоорай.

ЧУРТАКСАНЧЫГ ШУУРМАКТЫ

1. Амбын ноянар чайлаа Шуурмак чурумалдыг ча-раш-ла оран. Чайның шыналы, көгү-шыгы хөлбөжиниңээ, базарга көк, эдерге хөк, га-лаңчыг-ла Ынчангаш-ла ыдыг бөрү, барык-ла 150 чыл чыгам үргүлүлгөн, Таңды-Тыва төс кожунуңу эргөй-лөп чыгарган Амбын ноя-нарны дүжүлгези бири-ноян Хуралбай Даңкылан (1773 чылдан эгелээш), оон огулу Данзын, Данзынның думазы Седенбал. Селенбал-дын огулу Баджыпак, Баджы-пактын думазы — Ламажан, Ламажактын огулу — Сенда-гы, Сендагының огулу — Олзей, Очуур, Өзөй-Очуурну огулу — Комбу-Доржу, Ком-бу-Доржунун огулу — Сот-нам-Балчыр болгаш боду адатынган Агаан-Демчи азы болза Ногаан-ноян олар шуп-ту чурумалдыг Шуурмак чапалаалары чаныч турган. Чуге диез, Шуурмактын чу-румалы оларны сөктиниң сергептер, сагынын ажал-дыштар турганы чугаажок.

Шуурмактын Кызыл-Тейге (Шуурмак суурдан хөм же-жир) чурттан, чапалаал кө-раан Ногаан-нояныны кыска дүжүлгезин допчулар бодаан мен.

Ногаан-ноян Орустун Ак хааны-биле дугуржулга кы-лап алгаш, Тыванын нояны болуп деп шийтирилепкен. Ол үениң-биле алырга, шору эртем-номунгү, каш өштү би-лди кайгалызымар каш чак, өңгө кижи чүвө-дир. Ноянның өнөгө халдып келгеш, ол «таманар кайыңарам, тамна база тыртып алыйн» — дээш, алган олчаан ноян тамназын хойлапкаш, айттангаш алдыр-байн барган. Ол олчаан «Тан, дай-Тыва төс кожунуңун ноя-ны мен мен» деп алганы берген джир. Ынчалза-даа чон анаа удуу болган.

Ынчангы Таңды-Тыва төс кожунуңун төвү, набысалыг турган Самагалдай хүрээниң мергүл эрттирин чораш, дедир Шуурмакка «Илаанче кырган, анык ийи калайла, рын эртертеш, он шаа ак со-лазынаны камгалакчылар кылгаш, чанып бар чорда, Шуурмактын Шураштыга аяң кезип бар чорда, чап-

нык «чажырт» дээр, боо даа-жы «тиг-лез» дээр Ногаан-ноян эзерге элөейини ора, черге кээп дүшкөн.

Камгалачы солааннары, анык кадайы дедир-ле оруунче дөзипкенер. Кан-чаарга-даа «кады-кырааны», эштин эргизи, эттин чаазы эки дээр ышкаш, нояның арай боорда айткаргаш, Шуурмакка чайлаана экел-ген-дир. Тыва эзер бажын чире чоруй дөгөшкө он ноя-ның сынды бажыңе дегген болган. Кожазы чалча анчы ашакты келдиртип кээрге, шийчилеп көргөш, бажын чай-гаш, чугаалаан: «Эң-не хора-дыг балыг-дыр, күжүр-ле нояны!» Хулбөстүгүнүң ка-дыңдан күңгүрээрже «хурт» кылган-дыр. Ан болза, ийи хонуктан эрпес-тир» — дээр.

Ноян: — Аксы бак кудугур! Мөөң өлүрүмү күзелиң бе? — дээш, үндүр ойдадыкчы.

Анчыны чугаазы-ла ол-чаан болган, ийи хонгаш, Ногаан «ноюрзал» калган. Во дээр бөрүңуңү мур-нула-даа эвес, 1915.20 чыл-дар үезинде болган болуш-кун, төрөни төгүзү-дүр.

2. Төгүзүңден каш өсө Шуурмак Кызылдан Тес-Хем кожунуңе баар оруктун аксы, оон белири, Кожуну-нун кыдыг-кызыгаар чери, Калдак-Хамар калдыр арттың турган. Баазаның ойнап суг оруу-биле эрттирер турган, ийиги бараан баазасы Ту-рана ажыттыңан, оон эргө-лекчиңи — Индиришкөк деп ийиңи. А ушунуң Шуурмак турганы ол. Ынчак кээрге, Шуурмакка бугу Тес-Хем кожунуңа бараан баазасы оруу-биле ажыттыңан деп билир болза, ам таптыг-ла бо чыл бооп турар-дыр.

Бараан баазасы-биле кады оон складтары тудтуңан, мында ажалдан турар кижилерини чурттаар бажың-бал-галы кылдыңан тодаргай. Каян Калдак-Хамар оруун каалама кылдыр: 1938-40 чылдарда бугу Тыва-Таңды төс кожунуңун ажалын ки-жилери кукун-хаайлар, лом-нак, хууректер-биле дески-леп, кылыкан соонда, ба-раанын машиналар сөөртүр апарган.

Оон соонда Шуурмак бугу Тываны ханды-рар ыяш ажал-агылыг тускай бугурулге чери апарган.

Өөлөт ЧИҢМИТ.

СПОРТ

ЧЕХТЕРНИ ТИЛЭЭН

САНКТ-ПЕТЕРБУРГ. (РОСИТА-СЧТА). Девистик кубогу дээш маргы-даа Россиянын теннисчилериниң чехтер-биле ужуражышыңа тилеп үнерине баштай кым-даа бугуруелын турган. Россиянын бири «ракеткасы» деп шо-ладыг Евгений Кафельников бөзүн Россиянын командазының ол ужура-жышыңа тилээриниң калдыг-даа барымдаазы чок-тур деп чугаалап турган. Ындыг бодалдар турган-да болза, Рос-сиянын командазының кижигүнөри Андрей Ольховскиниң биле Станислав До-сидел олар боттарыга бугуруелди ой-нап, маргыдааның салым-хузуун ший-тирлээр.

Ол ужуражышыңың шийтирилди үшкү кезээнде Ольховскини 7:3 саныг кылдыр удуу аптар аргалыг болган. Ынчалза-даа оон мурнуу чарында Ка-фельников база тергени ойнааш, тил-дөө. Ол бодунуң бугуруелди, чазыг чок, шамдыкы оюн-биле Петр Коуда ышкаш, ындыг тергени ойнакчыны, бугуруелди-биле уткан. Россиянын коман-дазы эң шыраак дээр чех команданы ыңчар удуу алган.

Россиянын командазы испаннарны тилеп каан Германиянын командазы-биле дараазында ужуражыр.

Арыгың шагдаа килдизин-ге каптан Дамбаа Сенди-евич Куулар ажалдап турду. Кырлан-кара арын-шырай-лыг, айттыг, чапа аалдар кезип чоруп турга, хат-салгың-биле дөмөй эр-ле болгай. Кандыг-бир кижиниң ады, азы шарызы чире берген болза, каш хонганда оору тудуп өкчээр. Боо-

монгулуг удурланышыңа база таваржып турган. Оон амы-тыны каш удаа хыл кырыңа тургулаан деп бо-лур. Улуг-Хемге хөй шагдаа ажалдакчылары-даа турбаан. Кара-бачкы калдар Чаш-оол Дылбаажак дээр анаа шагдаа. Анза-оол дээр

ДАМБАА ШАГДАА Во шагың шагдаларың көөргө, чикти сүргө. Доо, разындан көрүп турарга, ширтангаш-ла, шагдаазы-вас-даа. АКШ-тын суг шаг-даларын кинолардан, теле-

Кызыл хоорай, Красноармейская. 100. Индекс 667000 Түргүзүкчүлөрү: ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ДӨӨДИ ХУРАНЫ ЧАЗАА БОЛГАН СОЛМУНУҢ КОЛЛЕКТИВИ Кол редактор ЧАДАМБА

РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ: Н. С. Базыр (кол редактор-суу оралакчы), А. В. Монгуш, М. Д. Оюу (харыса-галыг секретары), М. М. Саая (кол редакторуу оралак-чы), Н. С. Ярен. РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор — 3-43-34; келген кижилер түдөө алып бер-3-34-28; кол редакторун оралакчылары — 3-33-91; 3-34-17; харысагалыг секретары — 3-34-92; редакциячы — 3-45-01.